

KĘSTUTIS ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

SOCIALINĖ KATALIKŲ BAŽNYČIOS LIETUVOJE VEIKLA IR VISUOMENĖS UGDYMAS*

The Social Activity of the Catholic Church
and the Upbringing of Society

SUMMARY

Catholic social doctrine is rooted in Revelation. On the basis of this source of faith, the Magisterium of the Church encourages the believers to organised social services. During the interwar period in Lithuania, the bishops invited their people to form Catholic organizations and to get involved into educational and charitable works. This work was very important at that time. Because of the shortage of finance, most of the people were not able to receive an education. There also was a lack of motivation. It included social stereotypes, especially concerning the education of women. Charitable work was also not widely developed. The Church made its best to compensate for these shortcomings by the efforts to organize social services.

SANTRAUKA

Katalikiškosios socialinės doktrinos šaknys yra Apreiškime. Magisteriumas, remdamasis šiuo tikėjimo šaltiniu, nuolat ragina ir skatina tikinčiuosius veikti organizuotai. Tuo tikslu tarpukario Lietuvoje vyskupai ra-

* Plačiau tema gvildinama šiose autoriaus publikacijose: Žemaitis K., Popiežius Pijus XI ir Katalikiškoji Akcija Lietuvoje 1918–1940 metais // „Žiburio“ draugija katalikiškosios akcijos kontekste [elektroninis išteklius] Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga, Marijampolė, 2009; Žemaitis K., Katalikiškoji akcija tarpukario Lietuvoje / Tiltai, 1998, Nr.1(3). Klaipėda; Žemaitis K., Popiežiaus Pijaus XI enciklikų idėjos tarpukario Lietuvoje Katalikiškosios Akcijos ideologijoje. / Soter 2000 nr 3(31), Kaunas. Skelbtos medžiagos pagrindu buvo atliktas naujas tyrimas. Šiame tyrime panaudota daugelis naujų šaltinių, analizės metodas padėjo giliau išnagrinėti tiriamąjį objektą ir susieti Bažnyčios socialinę veiklą ir katalikiškos visuomenės plėtrą.

RAKTAŽODŽIAI: socialinė vaikla, Bažnyčia, ugdymas.

KEY WORDS: social services, Catholic Church, education.

gino ganomuosius jungtis į katalikiškas organizacijas ir vykdyti švietėjišką bei karitatyvinę veiklą. Ši veikla minėtu laikotarpiu Lietuvoje buvo itin svarbi, nes tuometinėje visuomenėje dažnas stokojo finansinių galimybių šviestis, siekti mokslo. Problema buvo ir motyvacijos stoka. Ji buvo susijusi su visuomenėje nusistovėjusiais stereotipais, ypač moters atžvilgiu. Nepakankamai buvo išvystyta ir karitatyvinė veikla. Bažnyčia stengėsi per organizuotą socialinę veiklą bent kiek kompensuoti minėtus trūkumus.

ĮVADAS

Socialinė Katalikų Bažnyčios veikla Lietuvoje prasidėjo su krašto christianizacija. Prie parapijų bažnyčių netrukus buvo steigiamos mokyklos, vėliau vadinamosios špitolės, atlikusios gydymo ir globos funkcijas. Tarpukario Lietuvoje Bažnyčios socialinė veikla buvo plačiai išvystyta energingai į šį darbą įsijungusių kunigų ir pasauliečių dėka. Jos rezultatyvumas siejamas ir su darbo metodika. Veiklai labai pasitarnavo žmonių vienijimasis į organizacijas ir draugijas.

Jų koordinavimas, patikėtas Katalikų veikimo centrui, užtikrino vieningą ir geresnį darbą. Ši organizuota veikla gavo Katalikiškosios Akcijos statusą, apie kurią daug rašė savo enciklikose popiežius Pijus XI. Dėl šio popiežiaus mokyimo ir Lietuvos katalikai tapo sąmoningesni, drąsesni ir veiklesni.

Straipsnyje nagrinėjamas Popiežiaus Pijaus XI mokymas ir jo reikšmė tarpukario Lietuvos katalikams, konkrečiai *Katalikiškajai Akcijai*¹.

KATALIKIŠKOSIOS AKCIJOS IDEOLOGIJA

Visas Bažnyčios socialinis mokymas remiasi Šventuoju Raštu. Tiksliau sakant, bažnytinės socialinės doktrinos šaknys glūdi Apreiškime. Magisteriumas, autentiškai aiškindamas Apreiškimą, mokė ir socialinės veiklos principų. XX a. vienas iš ryškiausių šios srities autoritetų buvo popiežius Pijus XI, tęsęs Leono XIII socialinę Bažnyčios politiką².

Bažnyčios socialiniame mokyme svarbiausią vietą užima žmogus – Dievo kūrinys, gyvybė, šeima, valstybė, gerovė, atsakomybė ir kiti klausimai. Todėl labai svarbu išugdyti atsakingą ir žmogiškomis bei religinėmis dorybėmis besivadovaujantį žmogų. Tad didžiulis dėmesys turi būti skiriamas auklėjimui, ypač jaunimo ugdymui. Minėtasis popiežius Pi-

jus XI rašo, kad jaunimo ugdymas yra bendruomenės reikalas, taigi ir Bažnyčios³ bei jos globojamų organizacijų. Popiežius pabrėžia, kad šalia Bažnyčios svarbiausią ugdymo darbą turi atlikti šeima ir valstybė⁴. Jis nagrinėja konkrečias socialines visuomenės problemas ir įspėja, kad Bažnyčia negali likti problemų nuošalyje. Pijus XI išryškina du svarbiausius visuomenės sluoksnius – darbdavius ir darbuotojus. Taigi yra svarstoma darbinių santykių problema socialinio teisingumo kontekste. Popiežius giria teisingą organizuotą darbininkų, amatininkų, žemdirbių veiklą, kuri skirstoma į dvi sritis: švietimą ir visuomenės socialinių problemų sprendimą. Veiklos prioritetai: krikščioniškas sąžinės ugdy-

mas, mokyklų sukrikščioninimas, spaudos organizavimas ir platinimas. Enciklikoje *Quadragesimo anno* rašoma, kad netgi siekiant ekonominės pažangos, kas yra svarbu, negalima pamiršti krikščioniškos etikos pagrindų⁵. Kitame dokumente *Ubo arcano Dei* gana aiškiai ir kartu naujoje tiems laikams šviesoje popiežius išdėsto žmonių tarpusavio santykius žmogiškų bei religinių vertybių kontekste⁶. Kitos enciklikos buvo parašytos gana sudėtingomis sąlygomis⁷. Būtina paminėti Italijos fašizmą⁸ ir Vokietijos nacionalsocializmą⁹, rusiškojo komunizmo plitimą rytuose¹⁰. Rašydamas vokiečių katalikams enciklikoje *Mit brennender Sorge* Pijus XI nepamiršta įvertinti jų ištikimybės ir organizuotos laikysenos blogio akivaizdoje¹¹. Dr. P. Malakauskis savo veikale *Katalikiškos draugijos* iškelia būtinybę žmogui nepasilikti vienam. Jo nuomone, tik organizuota visuomenė gali pasiekti geresnių tiek materialių, tiek dvasinių rezultatų. Malakauskis rašo: „Žmogus vienas pats negali patenkinti visų materialinių ir dvasinių, arba Intelektualinių ir moralinių, savo įgimtųjų reikalų. Be kitų jis visai negali tinkamai gyventi ar bent labai blogai tegyvens. Protinga žmogaus įgimtis skurs ir moralinės galios vys. Tai negerovei pašalinti padeda draugijos, kur sudedama daug rankų ar protų į krūvą ir padirbamas vieno nepakeliamas darbas ir tt. Todėl žmogus ir vadinasi *animal sociale*.“ Apie būtinybę kunigui dalyvauti visuomenės gyvenime jau emigracijoje rašė vienas iš žymiausių tarpukario Lietuvos kunigų visuomenininkų Mykolas Krupavičius¹³ knygoje *Kunigas Dievo ir žmonių tarnyboje*: „Šakotas kunigo dar-

bas. Jokio kito pašaukimo ar profesijos žmogus šiuo atžvilgiu jam prilygti negali. Kur paliečiamas altorius, krikščioniškas mokslas ar moralė, ten turi būti kunigas. „Iš žmonių paimtas ir žmonėms pastatytas“ kunigas pašauktas sukurti žemėje dangaus karalystę, vesti žmogų žemės keliu ir nuvesti į amžinąją tėvynę. Iš to jau seka, kad kunigas turi būti visur, kur tik yra žmogus katalikas. [...] pvz. geležinkelio tiesime ar anglių kasykloje, [...] nes ir ten gali būti sudarytos sąlygos, liečiančios dirbančiųjų moralę ir religiją. Kunigas – visur su žmonėmis ir žmogumi: susirinkimuose, šeimose ir pas pavienius žmones.“¹⁴

Katalikų socialinei veiklai koordinuoti Kaune buvo įkurtas bendras Katalikų Veikimo Centras, suvienijęs katalikiškas organizacijas. Per šį centrą buvo stengiamasi formuoti naujas draugijas ir tobulinti senųjų, susikūrusių dar carinės okupacijos laikais, veikimą¹⁵. Tokia giliais tradicijas turinti draugija buvo gerai žinoma „Žiburio“ draugija. Ja rūpinosi kunigas Justinas Staugaitis¹⁶ dar 1905 metais¹⁷. Jau tada veikė ir daug kitų sambūrių, buvo žinomi jų vadai ir organizatoriai¹⁸. Dr. Vida Pukienė knygoje *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*¹⁹ rašo apie „Žiburio“ draugiją ir atkreipia dėmesį į Marijos Pečkauskaitės dorinio ugdymo metodus. Autorė mini ir kitas organizacijas ir asmenis.

Dėmesys moteriai buvo vienas iš Katalikiškosios Akcijos tikslų. „Statistika rodo, kad 1939 metais Lietuvoje gyventojų skaičius siekė 2 888 000. Iš jų 52 procentai moterų²⁰, tačiau tuo metu žymiai mažiau moterų negu vyrų buvo gimna-

zijoje, aukštosiose mokyklose. Moteris visuomenėje, politikoje, pagaliau kasdienybėje ėjo paskui vyrą keliais žingsneliais atsilikdama. Tarpukario Lietuvoje moterį dažniausiai sutinkame namuose, darbuose, bažnyčioje, tačiau rečiau – politikoje, organizacijose, netgi mokyklose. Bažnyčia mokė, kad moteris neturi būti vien tik namų šeimininkė, nes ji, gyvenanti visuomenėje, gali daryti įtaką ne tik savo šeimai, bet ir visuomeninei aplinkai, auklėdama ir augindama savo vaikus, besijungdama į katalikiškas bei politines organizacijas.²¹ Visgi šiame mokyme ir veikloje iš esmės „moteris visų pirma suvokiama kaip motina, tad būtina išskirti moters, kaip motinos, idealą. Tam labiausiai pasitarnaudavo Lietuvių katalikių moterų draugija, kuri steigė jaunų motinų ratelius, organizavo paskaitas ir diskusijas apie vaikų sveikatos priežiūrą ir auklėjimą, rengė parodas²². Todėl būtinai reikėjo sudaryti palankias sąlygas moterims, kad jos galėtų tinkamai atlikti savo pareigas šeimoje ir daryti jai teigiamą įtaką.“²³ Aptartas ir skelbiamas moters ugdymo visuomenėje bei valstybėje modelis atrodytų taip: „Visuomeninis auklėjimas gali būti šiaip vykdomas:

- a) supažindinant šviesesnės moteris su moterų klausimo krikščionišku išsprendimu;
- b) keliant narėse susidomėjimą svarbesniais viešojo gyvenimo reiškiniams, ypač tais, kurie liečia moterų gyvenimą, k. a. šeimos įstatymai, santuokos juridinės normos, įstatymai, liečia vaikų auklėjimą ir pan.;
- c) informuojant, kaip jos gali pasinaudoti tomis teisėmis, kurias suteikia moterims valstybės įstatymai;
- d) aiškinant ekonominius klausimus, kurie paliečia moterų pasaulį, k. a. moterų darbas, socialinės apsaugos klausimas.“²⁴

Vis dėlto ne kiekviena organizacija katalikams buvo rekomenduojama. Priešingai, visiems – vyrams ir moterims, jaunimui, inteligentams, žemdirbiams, darbininkams nederėjo dalyvauti priešingos ideologijos organizuotoje veikloje. Kun. dr. Petras Malakauskis, rašydamas tuo klausimu, pabrėžė: „Katalikai tegali dėtis į katalikiškas politines draugijas arba partijas. Nes politika liečia taip pat tikėjimo ir dorovės dalykus, ir katalikas turi būti kataliku ne tik privatiniame, bet ir viešame gyvenime.“²⁵

KATALIKIŠKOSIOS VEIKLOS SKLAIDA

Lietuvos katalikai buvo buriami į įvairias organizacijas. Kiekviena iš jų turėjo savo tikslus ir viziją. Organizatoriai suprato, kad negalima taikyti visiems asmenims vienodo veikimo modelių, nors esminiai tikslai ir panašūs. Štai, pavyzdžiui, kaimo jaunimas buvo telkiamas į „Pavasario“ federaciją, o mokiniai, studentai dalyvavo akademinio pobū-

džio „Ateitininkų“ veikloje. Darbininkai būrėsi šv. Juozapo draugijoje. Aktyvios buvo katalikiškos „Spaudos“, „Žagrės“, „Ryto“, „Saulės“ sąjungos.

Įvairios katalikiškos organizacijos rūpinosi visuomenės apskritai žmogišku, religiniu ir profesiniu ugdymu²⁶. Šioje veikloje dalyvavo didelis būrys tuometinės šviesuomenės: prel. prof. Pranas

Kuraitis, prof. Stasys Šalkauskis²⁷, prof. Pranas Dovydaitis²⁸, prof. Juozas Ere-tas²⁹ ir daugelis kitų katalikų inteligentų³⁰. Šį veikimą aktyviai palaikė Lietuvos hierarchai³¹.

Labai aiškūs rezultatai buvo juntami moterų socialinėje veikloje. Jos susibūrė į Lietuvos katalikų moterų Vyriausiąjį sekretoriatą, kuriame buvo apie 900 skyrių su 90 tūkst. narių. Neįtikėtinas dalykas buvo katalikų moterų suorganizuotas 10 tūkst. dalyvių kongresas. Didelis nuopelnas – pirmoji ne tik Lietuvoje, bet ir visame Pabaltijyje moterų dainų šventė, vėliau didelė ir puiki paroda Žemės ūkio rūmuose.

Bažnyčios įtakos liaudžiai bijojo kai kurios politinės jėgos. Valdžioje esant dr. Kaziui Griniui, Katalikų Bažnyčia pajuto spaudimą³². Atėjus į valdžią tautininkams Bažnyčios veikimas taip pat buvo apribotas³³. Tai atsiliepė ir Katalikiškajai Akcijai. Apie susidariusią padėtį Lietuvos vyskupai rašė kreipimasi prezidentui.

Nepaisydamos trukdymų katalikų organizacijos ir toliau veikė esamomis sąlygomis. Ateitininkai moksleiviai organizavosi slapta. Šią pagrindinę veiklą globojo kunigai, nes „Jaunimas tautoj viltis, nes kokia šiandien jaunuomenė, tokia rytoj visuomenė [...]. Katalikai turi palaikyti katalikiškas jaunuomenės organizacijas moraliai ir intelektualiai, kad jaunimas laikytųsi savų įstatų, [...] kad neatsitrauktų nuo savų draugijų, apaštaltautį jaunuomenės tarpe, trauktų kitus prie savo organizacijos.“³⁴ Katalikiškoji Akcija, pristatydama jaunimo organizacijų tikslus, aiškino, kad jų nariai privalo ugdyti kitus žmones visų pirma savo pavyzdžiu, nes „pavyzdys yra įsitikinisio

žmogaus kalba be žodžių, o įsitikinimas kelia įsitikinimą“³⁵. Šis jaunas žmogus turi būti auklėjamas žmogiškų, religinių dorybių pagrindu. O tai yra nelengva užduotis, apie kurią kalbėjo jau senieji Bažnyčios rašytojai, kaip, pavyzdžiui, Grigalius iš Nazianzo³⁶. Visgi jaunas žmogus dažnai išgyvena įvairius išbandymus, todėl jis turi išsiugdyti gerą valią, charakterį, drąsą, veržlumą³⁷. Šie tikslai ir ragina jaunimą jungtis.

Organizuota ir aktyvi turėjo būti visa katalikiškoji liaudis. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas 1929 m. dar kartą visus katalikus ragino būti aktyviais valstybės piliečiais: „katalikai [...] negali šaltai žiūrėti, kaip ekonominis tautos gyvenimas tvarkomas priešingomis katalikams intencijomis; gali, net privalo turėti savas ekonomines organizacijas [...]. Reikia pamažėle ruošti dorus ir kompetentingus vadus esamoms ir būsimoms katalikiškoms organizacijoms.“³⁸

Todėl iš carinės okupacijos metais įkurto „Žagrės“ kooperatyvo, 1920 m. įsteigtos Ūkininkų sąjungos dabar buvo tikimasi dar didesnio aktyvumo. Iš šios sąjungos buvo daug tikimasi ir ja nebuvo nusivilta, nes jos nariai padėjo spęsti ne tik ūkinius klausimus, bet ir aktyviai dalyvavo politiniame valstybės gyvenime, rėmė Lietuvos universiteto kūrimą, Žemės ūkio akademijos steigimą, žemės ūkio mokyklas. Visgi didžiausia įtaka kraštui (tame tarpe ir ekonominė) buvo jaučiama iš kitos organizacijos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos, kurios svarbiausieji vadai buvo kunigas (vėliau vyskupas) Justinas Staugaitis ir kunigas Mykolas Krupavičius. Reikėtų paminėti, kad ši partija buvo gana įta-

kinga liaudžiai ideologiniu principu. Partijai priklausė arba buvo jos remiami daugelis leidinių, tokių kaip „Tėvynės sargas“, „Laisva Lietuva“, „Tiesos kardas“, „Rytas“, vėliau „XX amžius“, „Šaltinis“ ir kiti. Žinant to meto visuomenės poreikius, ši spauda turėjo formuoti ir katalikišką visuomenės laikyseną. Nors spaudos platinimas nebuvo itin populiarus, tačiau daugelis šeimų užsiprenumerodavo bent vieną laikraštį ar žurnalą, ir dažniausiai katalikišką. Krikdemai daug nusipelnė Lietuvos švietimui, remdami aukštojo bei vidurinio mokslo institucijas, amatų mokyklas³⁹.

Tačiau „Socialinis ekonominis klausimas nėra vien tik ekonominis klausimas ir jį neįmanoma išspręsti vien pasaulinėmis priemonėmis. Jis yra drauge ir dorovinis klausimas ir be dorovinio žmonių perauklėjimo nebus išspręstas. Tad Bažnyčios vaidmuo šiame perauklėjimo procese yra lemiamas.“⁴⁰

Visgi į Katalikiškosios Akcijos sąjūdį galėjo įsijungti ne kiekvienas. Šis sąjūdis

buvo skirtas idealistams. A. Šablinskas rašė: „Į Kat. Akcijos organizaciją priimtini žmonės: pasiryžę dirbti artimo gerovei, nelaukdami iš to jokios laikinos naudos. Toji sąlyga, atrodo, galinti atbaidyti ne vieną nuo Kat. Akcijos organizacijų, bet to netenka bijoti. Jei į Kat. Akciją būtų imami visi, kas tik pakliūva, be jokios selekcijos, tada susidarytų masinė organizacija, kuri negalėtų atlikti savo vyriausiojo uždavinio – apaštališkos įtakos aplinkai. *Kat. Akcijos organizacija neturi tapti mase, bet pati veikti mases.* Kat. Akcijos organizacijos narių tinkamumo kriterijai yra šie: pozityvus dalyvavimas Bažnyčios gyvenime ir nuoširdus noras dirbti Dievo garbei ir artimųjų naudai.“⁴¹ Nepaisant tokio palyginti griežto požiūrio į narių priėmimą, Katalikiškajai Akcijai priklausė itin daug Lietuvos tikinčiųjų. Katalikiškosios Akcijos skyriai veikė kiekvienoje parapijoje. Draugijoms ir organizacijoms priklausė apie trečdalis krašto gyventojų katalikų.

IŠVADOS

Katalikų Bažnyčia Lietuvoje puoselėjo organizuotą *Katalikiškąją Akciją*, kurios ideologija glūdėjo oficialiame Bažnyčios mokyme, besiremiančiame pačiu Apreiškimu, kaip vieninteliu tikėjimo šaltiniu. O Apreiškimas kupinas minčių apie artimo meilę: mokyti, patarti, padėti. Dėl šio noro organizuotai veikti tarpukario Lietuvoje puoselėtos organizacijos ir draugijos, kurių tikslas buvo švietimas ir karitatyvinė veikla. Norint pagerinti visuomenės ekonominę padėtį, piliečiai buvo raginami jung-

tis į ekonominius tikslus turėjusias organizacijas. Norint geresnių šios veiklos rezultatų buvo įkurta Katalikiškoji Akcija, vienijusi visą minėtąjį katalikų sąjūdį.

Katalikiškoji Akcija turėjo didžiulės įtakos įvairios socialinės padėties, įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonėms, ugdė juos sąmojingesniais ir aktyvesniais katalikais ir kartu valstybės piliečiais. Ši tarpukaryje išugdyta karta, be abejo, ilgai buvo atspari vėlesnių okupacijų ateistinei bei sovietinei ideologijai.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Abu šie terminai vartojami literatūroje aptariant minėtąjį katalikų veikimą.
- ² Pijaus XI enciklikos: *Ubi arcano Dei* (Apie Kristaus taiką Kristaus Karalystėje), Roma 1922; *Quadragesimo anno* (Apie visuomenės tvarkos atnaujinimą ir apie jos pagal Evangelijos mokslą patobulinimą, 40 metų P. Leono XIII enciklikos *Rerum novarum* proga), Roma 1931; *Divini illius Magistri* (Apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą), Roma 1929; *Casti connubii* (Apie krikščionišką moterystę, turint prieš akis šių dienų šeimos ir visos žmonijos bendruomenės sąlygas, sunkumus, klaidas bei ydas), Roma 1930. Enciklikos turėjo įtakos kuriant Lietuvoje katalikišką socialinės veiklos modelį, mokant, kad visas krikščioniškas socialinis veikimas turi du pagrindinius tikslus: 1) mokyti, šviesti ir ugdyti; 2) teikti socialinę paramą.
- ³ Pijus XI. *Divini illius Magistri* (Apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą). – Roma, 1929, p. 20.
- ⁴ Ten pat, p. 7.
- ⁵ Pijus XI. *Quadragesimo anno* (Apie visuomenės tvarkos atnaujinimą ir apie jos pagal Evangelijos mokslą patobulinimą, 40 metų P. Leono XIII enciklikos *Rerum novarum* proga). – Roma, 1931, p. 60.
- ⁶ Pijus XI. *Ubi arcano Dei* (Apie Kristaus taiką Kristaus Karalystėje). – Roma, 1922, p. 27.
- ⁷ Kęstutis Žemaitis. Popiežiaus Pijaus XI enciklikų idėjos tarpukario Lietuvoje Katalikiškosios Akcijos ideologijoje // *Soter* 3(31), 2000.
- ⁸ Pijus XI. *Non abiamo bisogno* (Apie katalikiškąjį veikimą). – Roma, 1931, p. 3.
- ⁹ Pijus XI. *Mit brennender Sorge* (Apie katalikų Bažnyčios padėtį Vokietijos valstybėje). – Roma, 1937, p. 3.
- ¹⁰ Pijus XI. *Divini Redemptoris* (Apie nedieviškąjį komunizma). – Roma, 1937, p. 1.
- ¹¹ Kęstutis Žemaitis. Popiežiaus Pijaus XI ir Katalikiškoji Akcija Lietuvoje 1918–1940 metais // „Žiburio“ draugija katalikiškosios akcijos kontekste (elektroninis išteklius; mokslinės praktinės konferencijos medžiaga). – Marijampolė, 2009.
- ¹² Petras Malakauskis. *Katalikiškos draugijos*. – Kaunas, 1930, p.12
- ¹³ Mykolas Krupavičius (1885–1970). Gimė Balbieriškio parapijoje. 1905 m. baigė mokytojų seminariją Veiveriuose, mokytojavo. 1913 m. baigė Seinų kunigų seminariją, studijavo Petrapilio dvasinėje akademijoje. Išventintas kunigu 1914 m. birželio 13 d. 1918 m. išrenkamas Krikščionių demokratų partijos centro komiteto pirmininku, vėliau skiriamas žemės ūkio ministru. Po 1926 m. perversmo tęsė studijas Prancūzijoje, vėliau dirbo Vilkaviškio kunigų seminarijoje, pastoracinį darbą parapijose. 1942 m. nacių išvežtas į Vokietiją. Po karo apsigyveno JAV. Mirė 1970 m. gruodžio 14 d. Palaidotas Čikagos šv. Kazimiero kapinėse. (Rimkevičiūtė L. (red.). *Mūsų švyturiai*. – Marijampolė, 1992, p. 149–151.).
- ¹⁴ Mykolas Krupavičius. *Kunigas Dievo ir žmonių tarnyboje*. – Čikaga, 1960, p. 61
- ¹⁵ Kęstutis Žemaitis. Popiežiaus Pijus XI ir Katalikiškoji Akcija Lietuvoje 1918–1940 metais // „Žiburio“ draugija katalikiškosios akcijos kontekste (elektroninis išteklius; mokslinės praktinės konferencijos medžiaga). – Marijampolė, 2009.
- ¹⁶ Justinas Staugaitis (1866–1943). Gimė Šakių apskrityje, Naumiesčio parapijoje (nuo 1917 m. Žvirgždaičių parapija). Baigęs Seinų kunigų seminariją, 1890 m. birželio 24 d. išventinamas kunigu. Vyskupu konsekruotas 1926 m. balandžio 25 d. Telšių vyskupas. (Rimkevičiūtė L. (red.). *Mūsų švyturiai*. – Marijampolė, 1992, p. 276.).
- ¹⁷ Kazys Šapalas. *Žiburio draugija ir jos mokyklos*. – Marijampolė, 2009, p. 31.
- ¹⁸ Kęstutis Žemaitis. Katalikiškoji akcija tarpukario Lietuvoje // *Tiltai* 1(3), 1998, p. 47–52.
- ¹⁹ Vida Pukienė. *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*. – Vilnius, 1994.
- ²⁰ *Lietuvos TSR statistikos metraštis, 1988 metai*. – Vilnius, 1989, p. 7–8.
- ²¹ Kęstutis Žemaitis. *Vilkaviškio vyskupija*. – Marijampolė, 2004, p. 85.
- ²² Kęstutis Žemaitis. Popiežiaus Pijaus XI enciklikų idėjos tarpukario Lietuvoje Katalikiškosios Akcijos ideologijoje // *Soter* 3(31), 2000, p. 22–25.
- ²³ Kęstutis Žemaitis. *Vilkaviškio vyskupija*. – Marijampolė, 2004, p. 85–86.
- ²⁴ A. Šablinskas (Vlodo Butvilo slapyvardis) *Kūrybinis katalikų veikimas*. – Kaunas, 1939, p. 192.
- ²⁵ Petras Malakauskis. *Katalikiškos draugijos*. – Kaunas, 1930, p. 40.
- ²⁶ Kęstutis Žemaitis. *Tarpukario Lietuvos katalikiškų organizacijų veikla (bendražmogiško, profesinio ir*

- religinio ugdymo aspektai*) // *Pedagogika* 59, 2002, p. 136–167.
- ²⁷ Stasys Šalkauskis (1886–1941). Gimė Ariogaloje. Studijavo Maskvos ir Fribūro universitetuose. Dėstė Lietuvos, vėliau Vytauto Didžiojo universitete. 1939 m. išrinktas VDU rektoriumi. (Rimkevičiūtė L. (red.). *Mūsų švyturiai*. – Marijampolė, 1992, p. 285.)
- ²⁸ Pranciškus Dovydaitis (1886–1942). Lietuvių katalikų veikėjas. Ministras pirmininkas (1919 03 12–1919 04 12). Profesorius. Aktyvus Katalikiškosios Akcijos dalyvis. Suimtas 1941 m. birželio 14 d. Mirė kalėjime Rusijoje 1942 m. lapkričio 4 d. (Rimkevičiūtė L. (red.). *Mūsų švyturiai*. – Marijampolė, 1992, p. 70–72.)
- ²⁹ Juozas Eretas (1898–1986). Gimė Šveicarijoje, Bazelio mieste. Ilgą laiką dirbo Lietuvoje. Aktyvus Katalikiškosios Akcijos dalyvis. Profesorius. 1941 m. kovą grįžo į Šveicariją. (Rimkevičiūtė L. (red.). *Mūsų švyturiai*. – Marijampolė, 1992, p. 78–81.)
- ³⁰ Kęstutis Žemaitis. *Vilkaviškio vyskupija*. – Marijampolė, 2004, p. 30.
- ³¹ Jonas Palukaitis. *Kunigo Jono Palukaičio (g. 1904 04 29) prisiminimai apie Vilkaviškio vyskupiją ir seminariją* (rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas). – Vilnius, 2001, p. 6.
- ³² Vyskupų raštas prezidentui // *Tiesos kelias*, 1926, Nr. 11, p. 246–266.
- ³³ Kęstutis Žemaitis. Warum besitzt Litauen keine Katholische universität? // *Elckie studia teologiczne* 6. – Elk, 2004, p. 371–372.
- ³⁴ Kazimieras Paltarokas. *Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje*. – Kaunas, 1929, p. 13–14.
- ³⁵ A. Šablinskas. *Kūrybinis katalikų veikimas*. – Kaunas, 1939, p. 222.
- ³⁶ Grigalius iš Nazianzo. Apsigynimo kalba // J. Gutauskas (sud.). *Didžiųjų bažnyčios Tėvų mintys*. – Putnamas, 1979, p. 211.
- ³⁷ Petras Manelis. *Katalikiškos draugijos*. – Kaunas, 1930, p. 40.
- ³⁸ Kazimieras Paltarokas. *Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje*. – Kaunas, 1929, p. 14–15.
- ³⁹ Petras Malakauskis. *Katalikiškos draugijos*. – Kaunas, 1930, p. 37–38.
- ⁴⁰ A. Šablinskas. *Kūrybinis katalikų veikimas*. – Kaunas, 1939, p. 127.
- ⁴¹ Ten pat, p. 152.